

ПЪРВАН СТЕФАНОВ

Любомир Стаматов

Известно е колко преходни се оказват понякога първите книги на редица млади автори. Първан Стефанов бе от онези щастливци, които още със своя дебют обърнаха вниманието на литературната критика към себе си. На неговата младост тогава допаднаха романтичният възторг и поляризацията на чувствата, които диреха в стиховете му свой образ и ритъм. И сега, когато разглеждаме неговата поезия, сътворявана в продължение на близо двадесет години, чувствува се, че първата му стихосбирка „Соколови пера“ (1956) има свое място в настъпващата „априлска пролет“ в нашата литература през втората половина на 60-те години. Ведно с проявите на дебютиращите тогава Дамян Дамянов, Любомир Левчев, Владимир Башев и др. и в неговите стихове ясно се долавяше пулсът на едно ново, по-дълбоко и по-уверено поетическо дишане.

В „Соколови пера“ се среща с млад и възторжен автор, готов да се раздаде без остатък на хората в името на тяхното щастие. Нещо повече — той желяеше да вдъхне вяра на обезверения, сила — на обезсиления, мечта — на отчаялия се; да сложи „поне две-три соколови пера“ в разгърнатите за полет криле на хората. В паметта му възкръсваха десетки спомени, проблясваха романтичните пориви на юношата.

Една от щастливите находки в ранната поезия на П. Стефанов бе образът на каменния момък. Неговият бунт срещу смъртта отекна и в нашите сърца, ранната му гибел ни натъжаваше, за да прерасне след това във възторг от безпримерния подвиг на героя в името на свободата на народите. В това стихотворение („Каменният момък“) психологически вярно бе пресъздадена жертвоготовността на безименния воин от Съветската армия. „Той е застанал като прашен пътник“ на големия кръстопът, величествен свидетел на новия живот. С разбиране и усет за художествена достоверност бе пресъздаден неговият богат духовен мир. Така каменният момък оживяваше пред нас, неговата героична съдба ни вълнуваше дълбоко. Но поетът бе останал верен на жизнената правда. Той бе предал трагичната същност на героя, неговата вътрешна раздвоеност. И след последната битка животът продължаваше да шуми на радостни талози, да се вълнува и блъска о мраморния постамент . . .

Но момъкът, роден, за да живее
и планини да вдига с рамене,
днес няма дъх — ръцете си да сгрее,
и слух — да чуе песните поне.

Завинаги са застинали любовта и гневът, юношеският пламък е загасен. Само в каменната гръд продължава да се бунтува горещото сърце на младостта . . .

Така още в първата си стихосбирка П. Стефанов изяви някои от характерните особености на своя поетически натюрел — извисеност на чувствата, романтична поривност в изживяванията. Неговите предпочитания бяха повече към героичното, което винаги е обвеяно с ореола на романтиката. Сполучлив пример за такава поривност бе стихотворението „Танцът на негърката“.

Същевременно в „Соколови пера“ имаше някои слабости, които можеха да станат причина за сериозни последици в бъдещото развитие на поета. Забелязва се известна декларативност на чувствата и една натрапчива мисловност. То, от една страна, бе резултат от неумението на автора да се самоограничава в натрупването на „строителен материал“ за своята поезия, а, от друга — на стремежа да се привнасят в стиховете наготово идеи, без те да бъдат убедително защитени по художествен път. Независимо от това обаче П. Стефанов успя да заеме свое място сред младите поети от своето поколение, които по-късно влязоха в съзнанието на съвременния читател.

Но, както обикновено става, вторите книги на много поети не всякога успяват да обогатят и доразвият постигнатото в техния дебют. Същото се случи и с Първан Стефанов. Патосът на много от стихотворенията в „Песни за гнева и радостта“ (1958) бе външен, показан. Поетът продължаваше да се вълнува, страстно да зове истината и справедливостта, влезли трайно в моралния кодекс на новото ни време, но колко трудно му се удаваше сега просто и без поза да пресъздаде чувствата, мислите и настроенията на своя млад съвременник. В стиховете му на широки вълни бе нахлуло многословието, което затормозяваше строфата, правеше я тежка и претрупана. Интересните хрумвания, които можеха да се срещнат в отделни творби, се огъваха под тежестта на многоречивата образност в стиховете му. Разбира се, имаше и някои щастливи изключения, в които високият романтичен патос бе подгряван повече от огъня на вдъхновението.

Интересна поетическа идея се съдържаеше например в стихотворението „Към пролетта“. В него поетът възпява младостта като вестител и носител на новото, като символ на най-хубавите революционни традиции в борбата на народа ни за свобода. Но това се чувства повече в подтекста, докато основното звучене на творбата бе по-друго. Решителността, честността и искреността напускат човешките сърца, за да се настани там парата, която ги примамва със своя златен звън. И искреният и праведен гняв на поета е отправен към ония млади хора, които бързат да укротят „душевните бури“, да приберат „крилетите си в домашна клетка“. Затова той страстно зове пролетта да дойде с буйните си ветрове, да връхлети „сурова и могъща“, да прочисти застоялия въздух на еснафското самодоволство.

В близък емоционален строй са и стихотворения като „Огън“, „Верую“, „Шумоли акацията млада“ и др. В тях авторът тъжно констатира, че вече се срещаме като чужди, че някой от нас е таил отрова в гърдите си вместо любов и чисти приятелски чувства. Но за разлика от бъдещите творби на поета, където също така често срещаме този мотив, сега авторът им е настроен по-войнствено и затова така категорично заявява:

Късно е да плачем и да жалим.
По-добре е с брадви да сечем.

Идеалът на П. Стефанов за човечност и за простота бе най-силно изразен и конкретизиран чрез образа на стария свекър от стихотворението „На сватба“. Не приемайте образа на този селянин, неговия кавал и простотата му, но човечна песен, като идеализация на патриархално-битовите порядки! Не те пробуждат отново хайдушката кръв у внуците. Поетът повече противопоставя отделни естетически стойности, като конкретизира преживяванията на раз-

личните категорни хора, за да предаде по-убедително своята тревога за духовното обедняване на някои млади хора, за девалвацията сред тях на определени народностни традиции. По-късно, в стихотворението „Импресия“, поетът отново ще се върне към този проблем, за да го определи като „вик на незарасла рана“.

П. Стефанов направи опит да изобрази и известни характерни промени, настъпили в психиката на хората в нашето социалистическо село от края на 50-те години. Но стихотворението „Човек с положение“ не оправдава намеренията на автора. В него поетът бе тръгнал по линията на най-малкото съпротивление. Сюжетът на творбата е наивен и шаблонен. Старият ратай дядо Ради вече работи в кооператива и става заможен човек. Той си купува кабриолет, за да даде израз на повишеното си самочувствие и житейско благополучие. Голямата промяна, която се извършва в живота на хората, с всичките нейни и трагични, и оптимистични последици, е отбелязана само с няколко външни черти — лирическият герой е станал богат и щастлив, купува си кабриолет, за разлика от сега, когато може би трябва да си купи лека кола.

Първите две стихосбирки на П. Стефанов представляват един относително самостоятелен момент от неговото изграждане като поет. Те си имат свой кръг от проблеми, своя тематика, даже своя поезика. Освен това в тях отношението на поета към живота бе наситено с повече патос или, по-точно казано, по-показан бе неговият възторг, по-общ и ненасочен — праведният му гняв.

В следващите книги в поетическия регистър на П. Стефанов настъпиха някои промени. Той не само опоеизираше, но сега се вглеждаше по-мъдро в живота. Намаля външният блясък в стиховете му, изчезна бутафорността. Не погина обаче възторжеността на поета, защото тя винаги е била неотменима част, задължително условие, за да може човек да общува с прекрасното. А Първан Стефанов е поет с вроден усет към прекрасното. Но вече започнахме да го виждаме по-критичен към себе си, ревнив към чувствата, които го вълнуват, скъп на похвалите, повече сдържан и скептичен.

След излизането на стихосбирката „Далечините обещават“ (1962) тревогата за неговото развитие като поет прерасна в радостно вълнение от новата среща. Това бе цялостна книга, със своя тематика, с проблеми, които се налагаха със значителността си. Авторът не бе мълчал напразно четири години. Той отново се изяви като поет с будна гражданска съвест, но сега в много отношения овладял тънкостите на художественото и поетическо майсторство.

Всеки автор се вълнува за обществения резонанс на своите творби, съмнява се, надява се или твърдо вярва, че неговият глас ще бъде чул. Затова и П. Стефанов тревожно се питаше:

Няма ли хората и авлигите,
дето помнят гайдаря лих,
да останат чужди завинаги
към моя стих?

Неговите тревоги бяха напразни. Именно в тази стихосбирка той се оказва най-близко от началото на своите творчески изяви до голямата тема на нашата действителност. Стихотворения като „Големият ден“, „България“ и др. показват активната връзка на поета с живота, с актуалните проблеми на времето. В „Големият ден“ по убедителен начин се разкриват промените, настъпили в живота на село, в психиката на хората, които сега милеят повече за общото, то ги вълнува и представлява постоянна тема за разговор. Големият ден е намерил път и към техните сърца, завладял ги е и затова те са по-радостни, по-щастливи. В „България“ бе изградена романтична картина на страната и нейното строително време:

Настъпи ден, безоблачен и мирен.
И цялата ни бащина земя
като една ковачница от Пирин
до сребърния Дунав загърмя.

Това бе една от плодотворните линии на развитие в поезията на П. Стефанов, която намери своето потвърждение още в книгата „Далечините обеща-ват“. Но заедно с нея има и една друга линия и тя заслужава повече внимание, защото често е подминавана или неправилно разбрана от литературната ни критика. А тя отначало бе смутена и изненадана от факта, че поетът изведнъж заговори с искрена болка и вълнение за своето откъсване от радостите на новите хора. Той не бе безразличен към тези радости, но не можеше да ги възприеме като свои, защото не се чувствуваше причастен в тяхното сътворяване. Тази тема прозвуча още в „Големият ден“:

Аз ги слушам и тъпча с нозе,
И усещам по тръпката лека
на кръвта,
че Големият ден
е намерил най-сетне пътека
и към техния дом . . . , но без мен.

Поетът не се отказва да търси „познат коловоз“, който да го изведе до извора на живата вода, но се чувствуваше самотен и жажда изгаря устните му. В него започва да говори на висок глас гражданинът, да се съпротивява на това откъсване от хората и техния вдъхновен труд.

П. Стефанов е поет, който като чувствителна антена долавя нравствените сътресения в живота на хората и се стреми да ги отразява в своето творчество. Той постоянно дири свое място в живота и като човек, и като поет, и затова внимателно се анализира: „И някъде в пространството загледан, /мълча и дира своя собствен глас.“ Той е убеден, че само искрените имат право да вземат думата, за да говорят, за да кажат на другите своята радост, да споделят с тях своята болка. Не е необходимо според него постоянно да се убеждаваме, че сме добри, че сме честни. За това нека другите съдят по делата ни. Като че ли се повтарят стиховете от Ботевата „Делба“:

Добро ли сме, зло ли правили,
потомствата нази ще съдят . . .

Но все пак защо се стигна до стихотворението „Отчуждаване“? Поставям този въпрос, защото досега той обикновено е избягван. Не вярвам то („Отчуждаване“) да е подражание на модната на Запад тема за алиенцията, която има с една друга социална подплата. За мнозина обаче това стихотворение беше напаст, защото в него авторът за пръв път така рязко и с пределна яснота позицията на проблема за отчуждаването между хората в нашето общество. Но ако погледнем внимателно в някои стихотворения от книгата „Песни за гнева и радостта“, ако проследим развитието на тази тема в творчеството на поета, ще се уверим, че появата на „Отчуждаване“ няма случаен характер. „Срещаме се вече чужди“ — този тъжен извод е възниквал постоянно мисълта на автора. А П. Стефанов никога няма да започне да ни убеждава в неща, в които сам не вярва. Той не би могъл да каже като Д. Дебелянов — „И в своята вяра сам не вярвам аз“. Затова не трябва да се съмняваме, когато неспокойствието и тревогата издигнат глас в неговата поезия.

Стихотворението „Отчуждаване“ започва с повторения, които създават определена емоционална атмосфера:

Студени улици. Студени здания.
Студено ми е като никой път.
Превърнали сме дните в разстояния,
които вече страшно ни делят.

Това са само началните акорди на един тъжен размисъл, на своеобразния протест на автора срещу доволството, което шава в душите на някои хора, срещу онези нежелателни за нашето общество промени, които незабелязано настъпват в тяхното поведение. Същите мотиви откриваме и в стихотворението „Към пролетта“, но там те бяха изказани по-декларативно. В „Отчуждаване“ поетът бе успял да уязви смъртоносно еснафското самодоволство и грандоманството. Тук П. Стефанов воюва срещу дегенерацията на човечността, на чувствата и вълненията, в името на една благородна и богата душевност:

Нима законите ни, тъй човечни,
обсебиха от нас човечността,
освобождавайки ни от сърдечност,
от простодушие и топлота?

В живота винаги има хора, които са готови да пожертвуват идеалите си заради собственото си „спокойствие“. Тези „кротки хора“ се страхуват облаче на тревога да не мине над тях, да не би вятър да развее перчема им; да издуге случайно разкопчаната им риза, да смути покоя им. И затова те

Гнева превръщат в получувство.
Страстта заменят с полуостраст.
Изкуството — с полуизкуство.
Вика — с благоприличен глас.

(„Кротки хора“)

„Далечините обещават“ остави най-трайни следи в творчеството на П. Стефанов. В нея намериха отражение не само гражданските вълнения на поета, но и много лични преживявания, които той успя да поднесе на читателя като интимна изповед, като откровение. Много от стихотворенията в книгата се отличаваха с богатство на чувствата и с една мисловност, която все по-често заемаше място в лириката на П. Стефанов. Затова някои с право го нарекоха „поет на лирическия размисъл“. И в това има доста голяма истина. Той бе наситил своите стихове с една афористична мисъл, която не изсушаваше поезията му, а я правеше по-вгълбена, по-богата на вътрешен драматизъм: „Оптимизъм на пътищата“, „Пътуване на мечтите“, „Нежност“ и др.

Промяната в естетическите и художнически търсения принуди поета да подири и нови изразни средства за своята поезия. В първите две книги стихът на П. Стефанов имаше повече песенен характер. Сега той бе загубил доста от тази своя особеност, за да отстъпи място на психологическата дълбочина на строфата. Поетът беше успял в много отношения да изгони витийството от своята поезия, да му „извие врата“, според известния израз на Пол Верлен.

Улицата беше страшно къса,
като нож, изпуснат между зданията...

Това своеобразно словесно акцентуване, където отделната дума или стих изпъкват като носители на една вътрешна експресия, разкриваше от повече страни основната идея на автора. Стихът вече е слязъл от скелето на статичността и е станал по-раздвижен, с обогатени изразни и изобразителни възможности. Първан Стефанов бе овладял неговата стихия и можеше да я насочва натам, където го води творческото му въображение, постоянното му вълнение на поет и гражданин.

„Пътуване към усмивката“ (1964) в много отношения бе щастливо потвърждение на постигнатото вече в „Далечините обещават“. Поетът бе намерил верни пътища, за да даде израз на чувствата, бликнали под напора от съприкосновението с действителността. В нея дори бе постигнато по-подчертано вътрешно единство и като че ли всички стихотворения бяха част от един по-голям цикъл. И това свидетелствуваше за определени идейно-художествени и граждански позиции на поета.

Както вече видяхме, особено вълнение у него поражда отчуждаването на хората един от друг, откъсването на човека от неговата естествена среда. Първан Стефанов знае, че това са явления, чужди на нашата социалистическа съвременност, че те я загрозяват, и затова той страстно воюва срещу тях. Тук не може да има средно положение, никакво компромисно решение, защото в опасност е човечността. Тя е болката и мечтата на поета. Тя трябва да свързва хората, да преодолява отблъскването им един от друг (при наличието на общи идейни и граждански убеждения). Този мотив обединява цяла група стихотворения от книгата „Пътуване към усмивката“: „Разговор на гражданина Н. с кучето Рудолф“, „Пътуване към усмивката“, „Най-трудното“ и др. Първан Стефанов мъчително страда, когато се срещне лице с лице с фалша и грозотата, защото е борец за нравствена чистота, за красотата на нашето време, за ясни идейни и граждански позиции, за победата на комунистическия идеал.

В отношението му към този важен за неговата поезия проблем бе настъпила известна промяна. Сега той не се гневи, не пише „песни за гнева . . .“, не мръщи артистично своето чело и не тръска недоволен глава. Само тъжно се усмихва и тънка ирония заиграва по устните му, която иззира от едно преболяло сърце, почувствувало и изстрадало всичко. Това не е ирония на отчаянието, а израз на идейното и нравственото превъзходство на автора, надмогнал житейската философия на съвременния „културен“ еснаф.

Но П. Стефанов не всякога успяваше да анализира докрай и художествено да защити тези свои душевни преображения, да ги изведе на един по-широк хоризонт. Неуспял да реализира напълно поетическата идея, вложена в дадена творба, той бърза понякога да ни подкаже нейното разрешаване директно-информативно или разчита на една по-ударна поанта. От това понякога губят такива интересни по своя художествен замисъл стихотворения като „Северна приказка“, „Пътуване към усмивката“ и др. В тях на дълбочината на преживяванията, на верността на обобщенията не всякога достига художествено-поетическа убедителност. Това не е още доказателство за неумение или творческа безпомощност, а по-скоро израз на известна незавършеност при реализирането на поетическата идея. Чувствата и вълненията на поета не всякога са кристализирали в ония образи и форми, способни да предадат силата, с която те са бушували в неговата душа.

Очевидно бе, че оная първа вълна, под чийто напор на времето се родиха неговите песни, изпълнени с гняв и радост, бе отшумяла. Трябваше някаква нова вълна да тласне чувствата, да развълнува кръвта, за да оживеят отново в паметта имената на много скъпи неща. Сега бялата птица от детството на поета идваше само в неговите сънища и страшно бе, че той не можеше да познае гла-са ѝ, така близък през ония далечни детски години:

Слезнали сякаш от глинена стомна,
ме посрещат познати цвята и птички.
Но как да им кажа, че вече не помня
имената на всички?
Но как да укрия, че съм забравил
езика им даже?

(„Бялата птица“)

Тъга вее от тези стихове, но не само по детството — тук то е повече една условност. Поетът всеки път мъчително страда, когато вижда как се късат нишките, които го свързват с живия живот, с природата, без условности, по-непосредствено и просто. Защото пресъхват най-чистите извори на неговото вдъхновение.

За много от по-късните стихотворения на П. Стефанов (най-вече след третата му книга) стана характерен вторият план при пресъздаването на поети-

ческата идея: „Въпроси“, „Дете“, „Пресекналата песен“ . . . Тук главното, основното бе в подтекста, в художествената тъкан на образите. Например стихотворението „Дете“ е очистено от метафори, образната система е опростена. На първо място в него излиза поетическият размисъл. Той буди онези трепети и вълнения, които изпитваме, общувайки с поезията. Детето заселва своя малък свят с всичко онова, което го заобикаля, с което е в непосредствен допир. Неговата представа за всички тези неща постоянно се изменя и обогатява. Затова то непрекъснато трябва да разрушава самичко този мъничък свят, за да си построи друг, по-добър. Хората са ония големи деца, които постоянно строят свои светове и ги разрушават в името на нещо по-красиво, по-възвишено. Но колкото и познато да е всичко това като идея, в „Дете“ е намерена синтетична художествена форма за неговото изразяване, без размисълът да приминава в сух рационализъм. Същата пестеливост на изразните средства има и в стихотворението „Признателност“, което ни навежда на размисъл и самопреценка.

Интересно е развитието, изграждането и оформянето на П. Стефанов като поет. Той не може да ни изненада така, че да не сме способни да възприемем и да разберем промените в неговата поетика. В творчеството му досега не е имало резки скокове и промени, а постоянен стремеж към простота и лаконизъм. След „Далечините обещава“, която пообърка нашите представи и очаквания, следващите книги на поета обогатяваха и разширяваха създадените вече впечатления, показваха образа му от непознати, но не и от неочаквани страни. И това бе естествено. Намерил верния тон, П. Стефанов продължаваше своето пътуване към усмивката на идния ден, изпълнен с надежда. Той си бе създал вече своя гражданска и естетическа позиция, своя платформа, която бе решил да защитава с присъщата си упоритост и последователност, без да спира „да дълбае на нещата смисъла“, за да изведе своята поезия на по-ясни брегове.

Но П. Стефанов не е автор, който обича да пише за всичко. Неговата поезия има определени координати, които включват социалните и нравствените проблеми на нашата съвременност. И в последните си книги (от „Насрещно време“, 1966 г., до „Арматура за барабани“, 1973 г.) той остава верен на себе си. В тях основни са темите за човечността на нашето строително време, за искрената и будна съвест на хората; поетът по своему разработва и темата за революцията, за комунистическия интернационализъм.

Интерес за литературната критика представляват и опитите на поета в областта на поемата. Някои от тях бяха издадени в отделна книжка под заглавие „Малки поеми“ (1974). Тук постиженията не са много големи въпреки похвалните усилия на автора. Досега се отделят повече „Градът с венчалния пръстен“, „Кошница с петле“, „Кота 207“ и „Събуждане“, докато в „Апостоли на красотата“, „Триптих“ и „Зимни виелици“ успехите са съвсем спорадични.

П. Стефанов поахб доста творческа енергия в разкриването на своята носталгия по изгубената първичност и простотата на човек, дошъл от село, по прекъснатите нишки на родословието.

През последните години в нашата поезия по-определено се заговори за откъсването от село и гравитирането към града, за една нашенска драма, чиито причини се коренят в промените на обществения живот. В представите на много поети селото остана като символ на тишина и спокойствие, на чистота и ведрост, духовност. И мнозина се впуснаха в търсене на изгубената простота, на похабената първичност. Интересна е психологията на тези „с градско жителство“ селски поети, родени и израснали на село, закърмени с много от атрибутите на неговата пасторалност. Те дойдоха в големия град искрени и горди, за да заемат своето място в лоното на поезията, в непримирима борба със себе си и времето. В първите им стихосбирки селото и като тема, и като фон присъстваха доста осезателно. Неслучайно някои от тях малко пресилено бяха наре-

чени „селски поети“, а и те не се отричаха от своето „селско начало“. Сл. Хр. Караславов в едно свое стихотворение бе заявил за себе си, че е „мечтател, селянин, поет“, като виждаше далечна връзка със С. Есенин. След време в творчеството на тези поети връх взеха други проблеми, с по-голям обхват и по-голямо значение. Но чувството, с което бяха израснали някога, се оказа трайно. Така се оформи един отряд от поети „с градско жителство“, който има доста богата литературна продукция. Бих споменал имената на Сл. Хр. Караславов, А. Германов, П. Караангов, Ат. Мочуров, Ив. Николов, Ст. Стойчев и, разбира се, П. Стефанов. Това разграничаване няма за цел да противопоставя поетите в нашата литература в зависимост от темата на творчеството им или от социалния им произход, а само да маркира един процес с последици за нашата съвременна поезия.

Ако потърсим подобни явления в белетристиката, ще видим, че интересът към селото през последните години също се е увеличил. Излязоха книги като „Диви разкази“ на Н. Хайтов, „Корени“ на В. Попов, „Преди да се родя“ на Ив. Петров, „Матриархат“ и „Отдалечаване“ на Г. Мишев, „Жега“ и „Брод“ на Д. Вълев, сборници с разкази на някои от по-младите, като Л. Петков, Д. Яръмов и др. Те свидетелствуват за търсенето на нови измерения на процесите в нашето село. По своята същност проявленията в белетристиката бяха противоположни на тези в поезията. Докато поетите „оплакваха“ своята погубена простота, белетристите потърсиха тази простота в селския бит, за да я въздигнат като художествен факт.

Последните книги на П. Стефанов заслужават внимание и в този аспект на търсения в съвременната ни поезия. Особено характерно е това за неговата книга „Циганско лято“ (1968). Тя е интересна не само като постижение, а и като документ за вълненията на поета, който може би най-болезнено от всички други изживява своето откъсване от селото. В „Циганско лято“ са експонирани онези духовни терзания и размисли, които са разпъвали съзнанието и въображението на поета, неговата съвест на творец и гражданин. В това отношение могат да се посочат достатъчно творби, които съдържат характерното отреагиране на познатата ни вече тема: „Архитектура“, „Израснали далече от тревите“, „Усещане“ и др. Те свидетелствуват за кървенето на рана, която има по-стара дата. Особено показателно е стихотворението „Трайност“, където нещата са назовани най-ясно, точно и лаконично. Едно сравнение е достатъчно само, за да разкрие основната идея, вложена в тази малка творба:

По нас динамиката на града
по-остро някак вряза своите грижи.
А тук петелът, кацнал на зида,
с крила полека часовете движи.

Смятам, че това е една донякъде втвърдена и стилизирана представа за живота на село, плод не толкова на наблюдения, колкото на спомени и желания за тишина и покой. Въобще спомените за село са чести гости в творчеството на П. Стефанов. Той с упование ги е опоезизирал, стигал е до верни изводи, създавал е и по-значителни творби. За трайността на тази тема свидетелствуват и стихотворения от книгата „Ковано слънце“ (1971) като „Род“, „Момче“, „Селянки“, където е запазено същото благоговейно отношение към селото, към първородната сила на труда. А в едно характерно стихотворение от „Насрещно време“, озаглавено „Импресия“, П. Стефанов бе назовал точно причините за постоянното си връщане към темата за селото и неговия бит, традиции, морал. Говорейки за мелодията на гайдата, поетът заключаваше:

Тя не е шевица пъстроткана
върху дядовския ни елек.

Тя е вик на незарасла рана,
дето още търси своя лек.

С „Импресия“ се родее и една друга творба от същата книга, чието заглавие „Равновесие“ само по себе си подсказва съществуването на определен проблем. Той е разкрит категорично и ясно още в първата строфа на творбата:

Кой ни излъга, че имаме дом,
селяни с градски професии?
Имаме бункери от бетон,
дето трудно държим равновесие.

Споменът за селото отново се възправя пред поета като „неотдавна потънал свят“, като една Атлантида.

Струва ми се обаче, че това продължава вече доста дълго. След казаното в „Големият ден“, „Кошница с петле“ и други характерни в това отношение творби едва ли може да се прибави нещо ново. Там основните въпроси, които вълнуваха съзнанието на поета, бяха разрешени. Ето защо непрекъснатото връщане към „рустикалната тема“, както биха казали някои критици, създава опасност за поезията на П. Стефанов, опасност от атрофиране на неговите представи за обект, който постоянно се изменя и не е податлив на измерения с константни величини. Наистина поетът говори повече за собствените си спомени, за своите вълнения, но нали и това е отношение.

Разбира се, не можем да разберем добре тези творби на П. Стефанов, ако не виждаме как при него темата за селото постоянно се преплита с темата за града, ако не чувствуваме избухването на „спомени недоизстрадани“. Искам да направя уговорката, че това е само една от линиите в неговата поезия, която се открие доста осезателно още преди няколко години. А един поет е значим, ако постоянно множи тези линии, ако търси неоткрити области за проявленията на своя талант.

В поезията на П. Стефанов срещахме стихотворения, в които се съдържа стремеж към теми и проблеми, не стояли досега така ясно и определено пред него. В тях той се разкрива като лирик, който умее да долови и да предаде едно настроение, едно усещане в неговите тънки и неповторими нюанси и багри. Наистина това не е лирика на първичните страсти и езически вакханалии, както у ранния К. Христов например. П. Стефанов е достатъчно усложнен като поет, обременен с културни асоциации, рожба на тоя „неевклидов век“, за да бъде така първичен. В нашата съвременна поезия не са ни нужни „никополски славеи“, които да чуруликат безгрижно, а поети, способни да разкрият сложните извивки и плетеници от мисли и чувства на съвременника. Затова смятам, че стихотворения като „Циганско лято“, „Настроение“, „Скулптор“, „Отдавна свърши причастяващото вино“ и др. подсказват една нова линия в творчеството на поета, която по-рано беше само загатната — мъдро вглеждане в живота и разкриване на неговата противоречива и сложна диалектическа същност. Особено цялостно е в това отношение стихотворението „Циганско лято“ със своя спокоен тон, с вярно намерените образи, с дълбочината на мисълта:

Отмина веселия карнавал
на шумата —
стоим пред голотата
на жълда, закръглено узрял...
Остана истината за нещата.
Земята тъкмо в тези часове
замисля чудото на плодовете.

Откритият граждански патос никога не е бил чужд на П. Стефанов, въпреки че той няма предпочитания към афектации, към поетически декламации и ораторствуване. Като поет той винаги се е вълнувал и рязко е изказвал своето

отношение към важни проблеми не само от нашето всекидневие, но и от международния политически живот. Сред най-сполучливото от неговото творчество са и такива „политизирани“ стихотворения като „Средноевропейски жест“, „Кафе“ (от „Арматура за барабани“, 1973), посветени на борбата на героичния вьетнамски народ, „Телеграмите на Ленин“ и др. Темата за борбата за свобода на поробените народи се преплита неуловимо и с темата за революцията в поезията на П. Стефанов. При него тя не е ярко декларирана, пъстро афиширана, нейното присъствие повече се чувства органически, отколкото да ни се натрапва. В редица стихотворения, като „Личен разговор със свободата“, „Сферични огледала“, „Призвание“ и др., поетът художествено-убедително зашищава своята вярогност към революцията и нейното свято дело:

Революцията е работа
много честна
и много искрена —
като краткия път на храбрите
под параболата на изстрела.

(„Личен разговор със свободата“)

Силата на революционните традиции на Октомври е намерила поетичен израз и в кратката поема „Телеграмите на Ленин“. Поетът е намерил ключ към разкриването на техния път и до нас, до нашата съвременност:

Зашифрована вяра.
Зашифрован Ленинов глас.
До наркоми,
до секретари,
до бъдещето,
до нас . . .

Чисто догматичното тълкуване на определени истини от живота е в противоречие с диалектичeската същност на революцията, на нейните традиции. Няма да бъде пресилено, ако свържем с въпроса за диалектичeския подход към проблемите на действителността яркото стихотворение „Из беседите на Константин-Кирил“. В него е намерена сполучлива форма на беседа с читателите, за да може чрез нея по художествен път да се внуши една голяма истина. Наивно е да се мисли, че тези стихове не са адресирани до нас:

Не зная нашите първоучители
межда пред мисълта да са поставяли.
Но не един след тях, като разбра,
че няма да постигне мъдростта им —
усърдно се зае да очертае
онези десет разкрача, достъпни
за скудната му мисъл и за сана му.
И в тези Стадиони на духа . . .

Нерядко сме били свидетели, когато някои са се опитвали да си построят такива „Стадиони на духа“, които и те биха могли да „изтопуркат“. „Из беседите на Константин-Кирил“ е смела гражданска творба с богат подтекст. Някому тя може да се види суха и разсъдъчна, но такава е само първото впечатление. Истинското „прочитане“ на текста разкрива голямото богатство на мисли, споени от оригинална поетическа идея. Тази идея осмисля и възвисява езиковия материал, чието леко анахронизиране засилва впечатлението за достоверност.

Чрез най-сполучливите си творби П. Стефанов още веднъж доказва, че е поет-лирик, склонен към философски обобщения, към търсене на по-значими художествени еквиваленти за духовните проявления в нашия живот. И там, където е успял да попадне на щастлива и благодатна тема, където мисъл и чувство са вървели ръка за ръка, са се родили вълнуващи и вдъхновени творби.

Без да правя обобщения за цялата му поезия, искам да се спра на някои случаи, когато са се получили нерадостни резултати от поетическите бдения на автора. У П. Стефанов има стихотворения, които са верни като наблюдение, подкупват читателя с гражданската си смелост, но са художествено неуплътнени. В тях доминират повече елементите на информацията и констативността, отколкото възвисявянето чрез поетическия синтез. Такива слабости личат в „Светлина“, „Притеснение“, „Грешки“, „XX век“, „Обзавеждане“. Други, като „Тръгваш си...“, „Пантеон на срещите ни“, „Вода“, „Памет“, „Контрасти“, „Битие“, ни оставят безразлични със своята умозрителност. Студенината на голата мисъл, нестоплена от едно естествено човешко чувство, ни кара да възнем сред кристалната симетричност на стиховете.

Лирик по природа, П. Стефанов понякога нагазва в сухите лехи на безплодната мисъл, която го мами като забранен плод; лута се из лабиринта на декларативността и умуването. Примерите за преодоляването на тази слабост се намират в неговата собствена поезия и някои от тях вече бяха посочени.

Последните изяви на П. Стефанов като поет (имам пред вид най-вече книгите „Циганско лято“, „Ковано слънце“ и „Арматура за барабани“) поставят пред него нови проблеми. Ясно коловозът на носталгичните настроения и спомени по изгубената простота е вече утъпкан и по него едва ли ще покълнат свежи стръкове. (Поети като Сл. Хр. Караславов, А. Германов и др. с последните си книги доказват, че за тях този етап е отминал.) Това и сам П. Стефанов е почувствувал добре, защото настоячиво търси други хоризонти за своята поезия, където неговата дарба на поет на „лирическия размисъл“ ще даде по-щедри плодове. Досегашните му безспорни постижения в тази насока, особено при творби с ясно изразен граждански патос, подсказват, че у поета съществуват по-големи потенциални сили. Това подхранва увереността ни, че той ще може да ги възплъти още по-въдъхновено в стих и ритъм. Такива са и тенденциите у повечето от съвременните наши „селски поети с градско жителство“, такива са и тенденциите в цялата наша съвременна поезия.